

Σπύρος Βασιλείου (1902-1985), Αττικό (1942) Ξυλογράφια

NEOTEPH ΠOIHZH

Β ΑΣΙΚΟ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΟ κάθε μορφής τέχνης είναι η συνεχής εξέλιξη και ανανέωση, που επηρεάζεται από ποικίλους παράγοντες (κοινωνικούς, οικονομικούς κτλ) και ανταποκρίνεται στις επιστημονικές, ηθικές και φιλοσοφικές τάσεις κάθε εποχής. Ο υπερρεαλισμός λ.Χ. επηρεάστηκε πολύ από την ψυχολογία του Βρόουερ του Φρόυντ¹. Αποτέλεσμα των ανανεωτικών τάσεων, που κατά περιόδους εμφανίζονται στην τέχνη, είναι και η νεότερη ποίηση. Εμφανίστηκε γύρω στα 1930 και καλλιεργήθηκε από τη γενιά του '30. Για να κατανοήσουμε όμως καλύτερα τη μεταβολή, που έγινε στην Ελλάδα κατά τη δεκαετία του 1930-1940, θ' ασχοληθούμε α) με τα λογοτεχνικά ρεύματα του συμβολισμού και του υπερρεαλισμού, που επηρέασαν τη νεότερη ποίηση και β) τα βασικά χαρακτηριστικά της.

A) Ο ΣΥΜΒΟΛΙΣΜΟΣ ΚΑΙ Ο ΥΠΕΡΡΕΑΛΙΣΜΟΣ

Ο συμβολισμός. Εμφανίζεται στα τέλη του 19ου αιώνα στη Γαλλία ως αντίδραση στη ρομαντική ποίηση και στη νατουραλιστική πεζογραφία. Οι αρχές του μπορούν να συνοψιστούν στα εξής:

1) Το εννοιολογικό περιεχόμενο του ποιήματος πρέπει να περιοριστεί στο ελάχιστο.

2) Βασικά στοιχεία του ποιήματος είναι η μουσικότητα και η υποβλητικότητα. Αυτό σημαίνει πως ο ποιητής προσπαθεί να υποβάλει τις ψυχικές του διαθέσεις στο ποιημά του έναν τόσο μουσικό, που εξαρτάται από την ακουστική ποιότητα των λέξεων και την κατάλληλη τοποθέτησή τους.

3) Υπάρχει συσχέτιση αντικειμένων και ψυχικών καταστάσεων. τα αντικείμενα δηλαδή εκφράζουν τις ψυχικές καταστάσεις, γίνονται σύμβολά τους.

Για να κατανοήσουμε όσα είπαμε παραπάνω, ως πρόουμε το ποιήμα του Μήτσου Παπανικολάου Τοπίο.

Στο θλιμμένο κάμπο βρέχει
βρέχει στις ελίες τις γκριζές-
1 το νερό σα ρίγος τρέχει

4 Ένα σκιαχτό απέλπιτο,
στη νεροποντή, στο κρύο
4 άδικα γνέφει στο τρένο

από τα λάδια στις ρίζες.

κι εμψυχώνει το ποίο.

Γρίζα η ώρα, γρίζα η χώρα

Αυτοφόρη είναι η θάψη

σκοτεινά κάτω κι άπλω

των αγρών αυτό το μήναι

Ξεχωρίζουν μες στη μπόρα

Η βροχή μάς έχει κρύψει

τα τσαντήρια των τσιγγάνων.

απ' το φόντο την Αθήνα...

Απ' την άσφαλο τα κάρα

και το βράδυ κατεβαίνει

κατεβαίνουν, κατεβαίνουν...

μες στη νύκτα, μες στη γύμνια...

Λάμπουν μερικά τοιάρα

που 'ναι οι βάρβαροι κρυμμένοι

στα παρθένα του τρένου...

Γιατί σάπασαν τ' αγρία!

7

Μες στον κάμπο τώρα μόνα

τα βάρβα τρένουε τρένα,

λας και φέρνουν το χείμωνα

και τη νύχτα από τα ξένα.

Για το ποίημα αυτό ισχύουν και οι τρεις παραπάνω βασικές αρχές:

1) Το ενοσιολογικό του περιεχόμενο είναι περιορισμένο. Το ποίημα εξωτερικεύει κυρίως την ψυχική διάθεση του ποιητή, που βρίσκει ανταπόκριση στη θάψη του γύρω του ποίου.

2) Την ψυχική του διάθεση ο ποιητής προσπαθεί να μας την υποβάλει με την προεκτική επίλογη των λέξεων και την κατάλληλη τοποθέτησή τους. Διαβάζοντας το ποίημα, νιώθουμε πως η ψυχική διάθεση του ποιητή βρίσκεται σε απόλυτη συνάφηση με το μουσικό του τόνο, που οφείλεται στην ακουστική ποιότητα των λέξεων και στους ποικίλους συνδυασμούς τους.

3) Υπάρχει συσχέτιση ανάμεσα στην ψυχική διάθεση του ποιητή και τα εξωτερικά αντικείμενα, που γίνονται σύμβολά τους. Η θάψη είναι κατάσταση ανθρώπινη και ουσιαστικά υπάρχει μέσα στην ψυχή του

ποιητή. Την ώρα όμως που βρέχει, τη βλέπεις να κυριαρχεί στο γύρω του τοπίο και στα αντικείμενα που το συνθέτουν. Η θάλασσα, επομένως, του τοπίου συμβολίζει και τη θάλασσα του ποιητή.

Όλα όσα εκθέσαμε παραπάνω αποτελούν τα θετικά επιτεύγματα του συμβολισμού, που φτάνοντας στα ακρότατα όρια με την καθάρη ποίηση των Γάλλων ποιητών Μακάρε και Βαλερί, είχε οραματιστεί μια ποίηση με εσωτερική μουσικότητα και απάλαγγμένη από κάθε μη καθαρό γλωσσικό στοιχείο (ενοσιολογικό, βηματογραφικό κτλ.). Η ζώη όμως κάθε λογοτεχνικού κινήματος έχει πάντοτε τα όριά της, γιατί εκείνα τα στοιχεία που στην αρχή εμφανίζονται ως ανανεωτικά, με την κατάχρηση γίνονται παράγοντες ανασταλτικοί οποιασδήποτε εξέλιξης. Κυνηώντας τις σπάνιες λέξεις οι συμβολιστές προσπάθησαν να δημιουργήσουν το μουσικό τόνο του ποιήματος, ταυτόχρονα όμως οδηγήσαν την ποίηση στην αποελάττωση. Την αντιμετώπιση αυτή και την ανάγκη της ανανέωσης αποδίδει πολύ ζωντανά ο Γ. Ζεφέρης στο ποίημά του Ένας γέροντας στην ακροποταμιά, όταν γράφει:

Δε θέλω τίποτε άλλο παρά να μιλήσω απλά, να μου δώσει ετούτη η χώρα.

Γιατί και το τραγούδι το φορτώσαμε με τόσες μουσικές, που σιγά σιγά βουιάζει

και την τέχνη μας τη στολίσαμε τόσο που φεγγάθηκε από τα μακάμια τα πρόσωπα της

κι είναι καιρός να ποιμήτα λυγιστά μας λυγιστά κι αλλιώς να ποιμήτα κώνειο κώνειο κώνειο.

Στην κρίση αυτή καμνή της ποίησης εμφανίζεται το κίνημα του υπερρεαλισμού (σurrealism). Ο υπερρεαλισμός (ή λέξη αποτελεί μετέφραση της γαλλικής surrealisme) υπήρξε φιλοσοφική, ποιητική και καλλιτεχνική κίνηση που ως σκοπό είχε την υπέρβαση του πραγματικού κόσμου με την καταγραφή (στην ποίηση) ή την παραστάση (στην τέχνη) των υποσυνείδητων ενεργειών της ψυχής και των ονειρικών της εντυπώσεων χωρίς την επέμβαση της λογικής. Παράλληλα, ο υπερρεαλισμός απέβλεπε και στην ανανέωση όλων των θικών αξιών, της φιλοσοφίας και της επιστήμης. Ιδρυτής του υπήρξε ο Αντρέ Μπρετόν, που ήταν γκιρτός κι ασχολήθηκε με την ψυχολογία. Το 1924 έδωσε στη δημοσιότητα την πρώτη διακήρυξη (μανιφέστο) για τον υπερρεαλισμό, που αφού ριζώσε στη Γαλλία, εξαπλώθηκε κατόπι και στις υπόλοιπες

Χώρες. Η επίδραση του ήταν κυρίως αισθητή στην ποίηση, τη ζωγραφική, τη γλυπτική, τον κινηματογράφο, καθώς και στην τέχνη της διακόσμησης και της διαφήμισης. Μόνο η μουσική και ο χορός δεν επηρεάστηκαν από τον υπερεαλισμό. Πολλοί υπερεαλιστές (ανάμεσα τους κατατάσσονται και οι Έλληνες) περιόρισαν τους στόχους του κινήματος μόνο στο χώρο της ποίησης και της τέχνης. Ο Μπρετόν όμως και πολλοί άλλοι επηρεάστηκαν από το μαρξισμό² και διέδωσαν τους στόχους του υπερεαλισμού. Συνοψίζοντας τις αρχές και των δύο παραπάνω τάσεων, μπορούμε να πούμε ότι ο υπερεαλισμός [1] διεκήρυξε την παντοδυναμία του ονείρου, του ενοστικτού και της επανάστασης και [2] στράφηκε ενάντια σε κάθε μορφή λογικής, ηθικής ή κοινωνικής τάξης.

Τα μέσα που χρησιμοποιήσε ήταν κυρίως η αυτόματη γραφή και η καταγραφή των ονείρων. Οι πειραματιστές όμως αυτοί δεν απέδωσαν, γιατί και στις δύο περιπτώσεις η παρέμβαση της λογικής ήταν αναπόφευκτη.

Τελικά, ο υπερεαλισμός θα καταφέρει σε δύο βασικούς παράγοντες, την τύχη και το υποσυνείδητο. Όταν δηλαδή ο υπερεαλιστής ποιητής γράφει, αφήλει το μηχανισμό της τύχης να προσδιορίσει τη μορφή του έργου του. Το ποίημα δηλαδή γράφεται χωρίς προκαθορισμένο στόχο, κάτω από την επίδραση του υποσυνείδητου, που είναι από τη φύση του ευαχάεο και δημιουργεί ζωντανές εντυπώσεις. Για τον υπερεαλιστή ποιητή οι λέξεις είναι αυτόνομες και ελεύθερες. Η δύναμη και η ορμή τους βρίσκονται κυρίως στην έκταση, κατά την οποία ξεφεύγουν από το επιβεβλημένο νόημα τους, συνδυάζόμενες μεταξύ τους χωρίς να πακύνουν σε ορθολογικούς νόμους. (Η ανάγνωση των παραπάνω να συνδυαστεί με τη μέλητη των ποιημάτων του Ανδρ. Εμπειρικού που, ακολουθώντας τις βασικές αρχές του υπερεαλισμού, προσπάθησε με την ποίηση του να δημιουργεί ζωντανές ζεκτικές εντυπώσεις κι οι λέξεις του, όταν συνδυαστούν μεταξύ τους, δεν υπακούουν πάντοτε σε ορθολογικούς νόμους).

Τελικά, ο υπερεαλισμός υπήρξε το πιο σημαντικό καλλιτεχνικό κίνημα του μεσοπολέμου, που επηρέασε πολύ τη νεότερη ποίηση. Πρέπει όμως να σημειωθεί πως η νεότερη ελληνική ποίηση δεν επηρεάστηκε μόνο από τον υπερεαλισμό, αλλά και από το συμβολισμό. Από τη γενιά του '30, που ανέθεσε την ελληνική ποίηση, ακραίοι υπερεαλιστές είναι ο Ανδρέας Εμπειρικός κι ο Νίκος Εγγονόπουλος. ο Οδυσσεύς Ελύτης, επίσης, επηρέαστηκε πολύ από τον υπερεαλισμό. Αντίθετα, η ποίηση του Γιώργου Σεφέρη κι

άλλων ποιητών, δέχτηκε την επίδραση του συμβολισμού. Αυτό όμως δε σημαίνει πως αγνόησαν τα διδάγματα του υπερρεαλισμού. ως ένα βαθμό, ο υπερρεαλιστικός τρόπος γραφής έχει επηρεάσει και τη δική τους ποίηση.

β) ΤΑ ΒΑΣΙΚΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΤΗΣ ΝΕΟΤΕΡΗΣ ΠΟΙΗΣΗΣ

Μπορούμε να τα διακρίσουμε σε δύο κατηγορίες 1) ἐξωτερικά-μορφικά και 2) εσωτερικά.

1) ἐξωτερικά-μορφικά χαρακτηριστικά. Η νεότερη ποίηση εκκαταλείπει τα ἐξωτερικά στοιχεία, που χρησιμοποιούσε η παραδοσιακή. Τα κυριότερα από αυτά είναι οι ομοιομορφές (ως προς τον αριθμό των στίχων κτλ.) στροφές, η ομοιοκαταληξία, που γινόταν σύμφωνα με ορισμένους κανόνες, και το μέτρο.

2) εσωτερικά χαρακτηριστικά. Η παραδοσιακή ποίηση υποτάσσει το ποίημα σε ορισμένους κανόνες. Ο σπουδαιότερος είναι πως το ποίημα πρέπει να διέπεται από λογική αλληλουχία. Αντίθετα, στη νεότερη ποίηση παρακλονούμε το ποίημα την ώρα, σχεδόν, της δημιουργίας του.

Μεσα σ' αυτό θα περάσουν εικόνες όχι πάντα ολοκληρωμένες, αλλά ασχημάτιστες, έτσι όπως ανεβαίνουν από το υποσυνείδητο κατά την ώρα της δημιουργίας του. Ας σημειωθεί, τέλος, ότι στη νεότερη ποίηση: I. Μπορεί να λείπει το μέτρο, ο εσωτερικός όμως ρυθμός υπάρχει. II. Η λογική αλληλουχία, που διέπει κάθε παραδοσιακό ποίημα, χαλαρώνει και το ποίημα λειτουργεί βασικά με τους μηχανισμούς των προεκτάσεων και των συνειρμών³ (όταν λ.χ. ο Γ. Σεφέρης γράφει στο ποίημα Ευριπίδης, Αθηναίος «Γέρασε ανάμεσα στη φωτιά της Τροίας και τα λατομεία της Ζικελιάς», διατυπώνει κάτι που είναι γνωστό απ' την ιστορία. Τις προεκτάσεις οφείλει να τις κάνει ο αναγνώστης για να συλλάβει το βαθύτερο νόημα του διότιχου. Γι' αυτό, όποιος διαβάζει νεότερη ποίηση πρέπει να επιστραφεί περισσότερο τη δημιουργική του φαντασία και λιγότερο τη λογική. Έτσι θα μπορέσει να τη χάρει και να συλλάβει όχι τόσο όσα λέγονται, αλλά πιο πολύ όσα προκαλείται ο αναγνώστης να υπονοήσει ή να αισθανθεί.

Από το 19ο κιόλας αιώνα, είχαν γίνει στην Ευρώπη πολλάς αλλαγές, που έχουν σχέση με την εξέλιξη της επιστήμης και τη δομή της κοινωνικής οργάνωσης και οδηγούν βαθμιαία στην ανάπτυξη των καθιερωμένων αξιών. Παράγοντες αυτών των αλλαγών είναι τα εζης πνευματικά ή επαναστατικά κινήματα που μας είναι γνωστά και από την ιστορία: ο Διαφωτισμός, η Γαλιλική Επανάσταση, ο Ρομαντισμός, η Βιομηχανική Επανάσταση, η Ρωσική Επανάσταση. Σ' αυτά πρέπει να προστεθούν και ορισμένες εξελίξεις, που σημειώνονται στο χώρο της επιστήμης και της φιλοσοφίας, με τις θεωρίες των Δαρβίνου, Μαρξ, Νίτσε, Μπερζόν και φρόντ.

Η παραδοσιακή ποίηση που ανταποκρίνεται στην παλιά τάξη πραγμάτων, δεν μπορεί πλέον να εκφράσει όλες τις μεταβολές που έχουν συντελεστεί. Γιατί οι παραπάνω αλλαγές επεργούν και στον τρόπο, με τον οποίο ο άνθρωπος αισθανόταν τη σχέση του με τον κόσμο, επηρεάζουν δηλαδή την ευαισθησία του. Για να εκφράσει αυτή τη διάλυση της παλιάς τάξης των πραγμάτων και ν' ανταποκριθεί στη μεταβολή της ευαισθησίας του ανθρώπου, η ποίηση έπρεπε να βρει καινούριους εκφραστικούς τρόπους. Η ευρωπαϊκή ποίηση το επιχείρησε με τα κινήματα του φουτουρισμού, του ντανταϊσμού και του υπερρεαλισμού. Η ελληνική, καθυστερημένα σχετικά με την Ευρώπη, με τη γένια του '30. Οι ποιητές της γενιάς του '30, με βάση τις αρχές του συμβολισμού και του υπερρεαλισμού, ανανεώνουν την ελληνική ποίηση. Βασικά χαρακτηριστικά αυτής της ανανέωσης είναι ο ελεύθερος στίχος, η χρήση του λεξιλογίου της καθημερινής ομιλίας, η κατάργηση της λογικής αλληλουχίας του ποιήματος, του μέτρου, της ομοιοκαταληξίας κτλ. Φορείς αυτής της αλλαγής είναι οι ποιητές Γιώργος Σεφέρης, Οδυσσεύς Ελύτης, Νικήτας Ράβτος, Γιώργος Ζαπαντάρης, Ανδρέας Εμπειρικός, Νίκος Εγγονόπουλος, Γιάννης Ρίτσος, Νικήφορος Βρεττάκος κ.ά.

1. Ψυχολογία του βάρους του φρόντ. Κατά τον φρόντ ο άνθρωπος αγωνίζεται να θέσει κάτω από τον έλεγχό του τις ορμές του, για να μπορεί να ζει ειρηνικά με τους ομοίους του. Η ορμή μοιάζει με μια δύναμη που ζητάει διεξόδο και αναδύεται από το βάθος της συνείδησης, το υποσυνείδητο, όπου έχουν τη φωνή τους οι εμψυγες τάσεις.

2. Μαρξισμός. Η φιλοσοφική, κοινωνική και οικονομική θεωρία του Κ. Μαρξ.

3. Συνειρμός. Συνδεση παραστάσεων. Αποτελεί τη σπουδαιότερη λειτουργία της σκέψης. Συνειρμό έχουμε, όταν η εικόνα ενός πράγματος μας

φέρνει στο νου κάτι όμοιο ή αντίθετο (ο χειμώνας λ.χ. μας φέρνει στο νου το κρύο ή το καλοκαίρι).

Marc Chagall (1889-1985), Ο ποιητής (1911) Μουσείο Τεχνών, Φιλαδέλφεια